

Apuleius fra Madauros: *Metamorphoses* X 2 - 12

Apuleius levede i det andet århundrede efter vor tidsregning; han var født tidligst engang omkring 120 evt., og sikre vidnesbyrd om ham er der ingen af efter ca. 170 evt. Han var født i Madaurus i Nordafrika af velstående forældre, og han fik en omfattende uddannelse; i den forbindelse var studerede han i både Karthago, Athen og Rom. I 160'erne er han aktiv som taler – især underviser – i Karthago. Han offentliggjorde mange af sine taler; kun uddrag er bevarede under titlen *Florida* – 'Blomstrende passager'.

Men han var ikke bare retoriker, blandt hans skrifter finder man også (populær)filosofiske værker, navnlig et værk *De deo Socratis*, der handler om Sokrates' 'daimonion'. Apuleius bekender sig i det hele taget til platonismen, som den var udbredt i den tidlige kejsertid – med en tone af mystik. Han var – som så mange andre – også fascineret af magi; faktisk blev han på et tidspunkt anklaget for at have brugt trolddom til at forlede en rig kvinde, Pudentilla, til at gifte sig med ham; hans forsvarstale, *Apologia*, er bevaret. Interessen for magi er også et centralt tema i hans hovedværk *Metamorphoses*, som tekststykket i dette hæfte er taget fra, og som skal behandles om lidt.

Apuleius' værker er kendetegnet af en kolossal sproglig variation. Han mestrer en lang række stilarter, men hans foretrukne stil er blomstrende, sprogligt meget kreativ. Det sidste, man kan kalde hans sprog, er 'klassisk', og dette faktum har før i tiden givet ham mange fjender – en førende stilhistoriker fra begyndelsen af 1900-tallet (Eduard Norden) kalder ham 'den mest virtuose ordjonglør, der nogensinde har levet', og anklager ham i næste sætning for at have 'vanæret sproget'. Den sproglige mangfoldighed lader sig ikke benægte, men bedømmes i nyere litteratur noget mere positivt. Apuleius anerkendes nu som en besynderlig, men fremragende forfatter.

Hans sproglige krukkerier såvel som hans filosofiske interesser er da også tidstypiske. Han lever i den såkaldte *anden sofistiks* tidsalder, hvor belæste og retorisk skolede personer rejser omkring og optræder med deres viden og kunnen i hele romerriget. Apuleius er måske den mest fremtrædende repræsentant for denne retning i romersk litteratur. Samtidige romerske forfattere er som Apuleius optaget af et opgør med 'klassisk' latin (navnlig Cicero); man søger tilbage til det ældste latinske sprog, det 'arkaiske', og bekender sig til *asianismen*, en stilretning, der netop har et meget blomstrende sprog, kendetegnet af mange metaforer og sammenligninger og en forkærlighed for antiteser i ordstillingen og beslægtede stilfænomener som f. eks. allitteration og rim.

Det er sigende, at disse 'sofister' fra den anden sofistikk netop rejser omkring i romerriget. Der er efterhånden flere kulturelle centre også i vesten (i østen havde der altid været det), og man behøver ikke leve i Rom for at udfolde sig som kulturperson. Det er en tendens, der skal blive endnu stærkere, da kristendommen slår igennem. Nordafrika bliver i de kommende århundreder et centralt vækstområde for de kristne – med navne som Tertullian, Lactantius og (størst af dem alle) Augustin. Det budskab, sofisterne rejser om med, er da også

netop meget ofte af åndelig karakter – endnu findes både stoicisme og epikuræisme med deres grundlæggende materialistiske synsvinkel på verden udbredt overalt, men især stoicismen er stærkt påvirket af platonismens mere dualistiske synsmåde, og Apuleius står bestemt ikke alene med sine platoniske tilbøjeligheder. Fremtiden tilhører Platon.

Den verden, sofisterne færdes i, er naturligvis et kejserrige. Kejseren er den ultimative magtkilde, og der er ingen, der reelt tvivler om den ting. Men kejseren er langt væk; selv hans stedfortræder i provinsen, statholderen, ser man kun sjældent. I praksis leves livet i det små, det vil sige i de tusindvis af byer, romerriget bestod af. Romersk kultur er en bykultur; nok er livet baseret først og fremmest på landbrug, men man *bor* i byer, relaterer til andre mennesker som borger i byen. Byerne har vidtstrakt selvstyre; gør de intet virkelig påfaldende og hindres strømmen af penge til statsadministrationen ikke, kan de leve stort set, som de vil.

Det er også, hvad uddraget af Apuleius' værk her i hæftet viser. Der er gode grunde til at mene, at den baggrund, forfatteren forudsætter, må være så virkelighedsnær som mulig, så læseren ikke forstyrres af spørgsmål, der ikke har med fortællingens emne at gøre. Apuleius' billede af en bys liv er – *mutatis mutandis* – givetvis meget repræsentativ.

Apuleius' hovedværk er, bestemt, *Metamorphoses*, 'Forvandlingerne', en antik roman i elleve bøger. Det er et mærkeligt sammensat værk. Som skelet har han taget en ældre fortælling, *Æslet*, som fortæller om en ung mand, Lucius, der forvandles til et æsel i et mislykket magisk eksperiment, og først efter lang tids trængsler igen forløses og bliver til menneske. Man kender kun dén historie i en forkortet udgave, men det første, der slår én, når man læser Apuleius' bearbejdelse, er, at han har indlagt en lang række *fortællinger*, små novelle-agtige scener, som æslet hører eller oplever under sin vandring. Det næste er, at Apuleius' værk slutter med en bog, hvor Lucius ikke bare bliver til menneske, men bliver det ved en religiøs åbenbaring; han bliver til dyrker af gudinden *Isis*. Dét motiv findes ikke i Apuleius' forlæg.

Kort resumeret er fortællingen i Apuleius' version denne: en ung mand ved navn Lucius, der er kolossalt nysgerrig, hører på vej til hekslandet Thessalien en lang række historier (1. bog); han kommer til byen Hypata og slår i et håndgemæng efter et drikkelag (med uhyggelige historier) tre personer ihjel (2. bog). Han arresteres og føres for retten, men det viser sig at være en practical joke, og Lucius slipper med skrækken. Om natten ser han sin værtinde forvandle sig til en ugle og beder tjenestepigen Fotis (som han er oprigtigt forelsket i) om at lade ham prøve. Fotis henter den fornødne salve, men har i skyndingen valgt den forkerte, og Lucius bliver ikke til en ugle – men til et æsel. Heldigvis kender Fotis modgiften: rosenblade; Lucius skal bare vente til om morgenen, så skal Fotis nok give ham nogle at spise. Men i løbet af natten angribes huset af røvere, der bortfører æslet (3. bog). Røverne har også kidnappet en pige, Charite, der er frygtelig bange; en gammel kælling i røvernes tjeneste fortæller hende så historien om *Amor* og *Psyche* for at trøste hende;

den ender jo lykkeligt med de to elskendes genforening (4. – 6. bog). Og ganske rigtigt: i 7. bog befrier Charites kæreste både pigen og æslet; han har indyndet sig hos røverne ved at foregive at være en berømt røverhøvding, der bare nu er nødt til at finde et nyt område at arbejde i. Æslet falder i hænderne på slette mennesker, der sætter det i en trædemølle. Sådan fortsætter livet, med forskellige historier indlagt, ind i 8. bog, hvor det bliver pakæsel for en gruppe Kybele-præster (eunukker), der viser sig at være svindlere, der da også får deres fortjente straf. I 9. bog fortsætter æslets oplevelser af en virkelighed præget af seksuelle udskejelser og bedrag, dels ved det, det selv oplever, dels ved historier, det hører, og sådan går det videre i 10. bog, hvor det sågar ender med at blive genstand for en kvindes sodomitiske begær. Umiddelbart før denne perversitet skal forevises offentligt flygter æslet. I 11. bog vågner det så op på stranden og ser i et syn gudinden Isis, der lover at hjælpe; æslet opsøger Isispræsten, der giver det de fornødne rosenblade, og igen er Lucius et menneske – nu et bedre menneske, gudindens hengivne dyrker.

Fortolkningen af værket har været meget omdiskuteret – hvad vil Apuleius egentlig med det? Bare fortælle en god historie, eller er der et budskab om at søge religionens trøst?

Det er i hvert fald et meget litterært bevidst værk. Fra starten præsenterer det sig som en 'milesisk fortælling'; en græsk forfatter, Aristeides, havde ca. 100 fvt. skrevet en samling erotiske noveller med den titel, og det er tydeligvis dém, Apuleius henviser til. Aristeides' værk anses ofte som et af de første trin på vej mod en egentlig prosa-fortælling, en roman, som den udviklede sig i antikken i begyndelsen af vor tidsregning – *Metamorfoserne* er blot ét eksempel, der er andre. Men Aristeides' værk, der ikke er bevaret, havde næppe en sammenhængende rammefortælling. Dét træk kom snarere fra f. eks. Homers *Odyssé*, og Apuleius er også klar over den forbindelse; i 9,13 lader han æslet reflektere over sin skæbne i disse ord:

Der var intetsteds nogen trøst for mit pinefulde liv, bortset fra, at min medfødte nysgerrighed (*curiositas*) hjalp mig lidt på fode, når de allesammen uden hensyn til min tilstedeværelse både gjorde og sagde lige, hvad de ville. Det er ikke uden grund, at den gudommelige forfatter af ældgammel digtning hos grækerne sang om, hvordan den mand, han ville vise som den viseste af alle, havde nået højden af kunnen og viden ved at komme til mange byer og lære mange forskellige folkeslag at kende. Også jeg erindrer med taknemmelighed mit æsel, fordi det lod mig skjule mig i sig og gennemstå allehånde prøvelser (*fortunae*) og derved gjorde mig, om ikke særlig vis (*prudens*), så dog meget vidende (*multiscius*).

Æslets rejse er en *Odyssé*; også *Odyssén* er på mange måder en rammefortælling, hvor der sker alt muligt undervejs. Historien i dette hæfte er blot en sådan sidefortælling, også dén i øvrigt litterært bevidst – et spil på fortællingen om Phaedra og Hippolytus, som f. eks. Euripides fortalte i sin *Hippolytos* og Seneca i sin *Phaedra*. Men alt taget i betragtning er det meste af de første 10 bøger af *Metamorfoserne* mere gode end moralske historier – er der virkelig også et budskab?

Apuleius foretager en skarp skelnen mellem den mangfoldige *viden*, man kan opnå på sådan en Odyssé, især hvis man er nysgerrig, som Lucius er det af naturen, og så *visdom* i egentlig forstand. Det tema bestyrkes, da Isispræsten i 11. bog har 'helbredt' Lucius og så henvender sig til ham med disse ord:

'Mange og forskellige prøvelser har du stået igennem, mange storme sendt af Skæbnen (*Fortuna*); drevet af vældige bølger er du endelig nået, Lucius, til Fredens (*Quies*) havn og Medlidenhedens alter. Hverken din medfødte eller din vundne position, eller sågar den lærdom, du er så rig på, har nogensinde hjulpet dig; du er gledet på din unge alders virile skråning ned til de usle nydelser, din nytteløse nysgerrighed (*curiositas*) kunne give, og har kun fået ulykkelig løn derfor. Men ikke desto mindre har Skæbnens (*Fortuna*) blindhed, altimens den har lemlæstet dig i de værste farer, i al sin tankeløse ondskab ført dig til denne fredfyldte lykke (*religiosa beatitudo*). Lad hende nu blot fare og rase i al sin vildskab, lad hende søge sig et nyt offer for sin grusomhed – thi over dem, hvis liv vor gudindes højhed har reserveret for sig selv, har intet truende tilfælde nogen magt. Hvad har dog røverne, vilddyrene, slaveriet, de mangfoldige forviklinger på de hårde vandringer, hvad har frygten for døden dag for dag gjort af godt for den usalige Skæbne (*Fortuna*)? Nu er du taget under beskyttelse af Skæbnen, men den Skæbne, der ser (*Fortuna videns*), som lader sit lys' klarhed sprede sig over også de andre guder! Lad dit ansigt være lykkeligt, lad det passe til denne hvide dragt, følg frelser-gudinden (*dea sospitatrix*) i processionen med triumferende skridt! Lad de vantro se, lad dem se og kende deres fejl! Se, her er Lucius, befriet for sine hidtidige kvaler af den store Isis' forsyn – han triumferer over sin Skæbne (*Fortuna*)!

Den store fejl, Lucius har haft, er hans nysgerrighed – den har ikke hjulpet ham til visdom, kun til viden, men det er *visdom*, der er rejsens mål, og *frelse*, noget, kun Isis kan give, og noget, Isis kun giver *af sig selv* – man kan ikke med egen kraft vinde gudindens hjælp.

Følelsen af, at verden var et ukontrollerbart sammensurium af bevægelser, der bølger mod hinanden, livet et stormfuldt hav fyldt med ondsindede kræfter, der snart lod sig 'forklare' – som Amor, der huserer i historien i hæftet her – snart ikke – som Skæbnen, der blind hærger Lucius' liv – er i vækst i de første århundreder af vor tidsregning; man søger nye guder, og de kommer ofte fra øst. Isis var oprindeligt en ægyptisk gudinde. Behovet for frelse, som Isis tilfredsstillende i citatet ovenfor, og temaet om menneskets utilstrækkelighed til at opnå denne frelse peger mod fremtiden. Der kan være modtendenser – lærdom, dannelse, retfærdighed som udtryk for civilisationen, besindighed som den, lægen udviser i historien i hæftet her – men tiden er moden til at anerkende en form for gud, der i sin natur er helt ulig de gamle græske og romerske guder – en gud, der er virkelig almægtig, så almægtig, at det er en uforståelig form for medlidenhed, sympati, når denne gud overhovedet tager sig af det uværdige menneske.

Tiden er ved at ændre sig. Nyreligiositeten vinder frem. Kristendommen står for døren.